

MARIK SÁNDOR

„Műveimmel szellemi értéket és érzelmi élményt szeretnék nyújtani”

Beszélgetés Dragony Tímea zeneszerzővel az alkotás folyamatáról és örömről

Dragony Tímea nevét zeneszerzőként két évtizede ismerhetik a kortárs művészet kedvelői. 2002-ben diplomázott, bemutatott műveinek jegyzéke több mint 150 alkotást tartalmaz a szóló daraboktól a nagyzenekari kompozíciókig. 2004-től a Magyar Zeneszerzők Egyesületének tagja. Nagylélegzetű művei, kamarazenei darabjai koncertpódiumokon és a rádióban egyaránt gyakran hallhatók. Szerzői estjei is gyakoriak.

Nyíregyházán született, zenetanulmányait is a nyírségi városban kezdte. Több rangos díj és szakmai elismerés birtokosa. 2022 kiemelkedően sikeres éve. Májusban „A magyar klasszikus zene napja” alkalmából a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem dísztermében rendezett gálán a huszadik század klasszikus magyar szerzői – Dohnányi Ernő, Bartók Béla, Kodály Zoltán – egy-egy műve mellett napjaink magyar zenéje képviselőként hangzott el az ő alkotása, a *BIFROST 'a Híd'*. A Művészetek Palotája 2020-as Zeneműpályázatán szimfonikus zenekari művek kategóriájában díjazott kompozíciója a kelta mitológia ihlette alkotás, amelyet a Nemzeti Filharmonikus Zenekar szólaltatott meg Oliver von Dohnányi vezényletével. Két héttel később az Artisjus-díjátadón „Az év komolyzenei műve” díját vehette át a *To A Skylark (Egy mezei pacsirtához)* című művéért.

– Rövid időn belül két ilyen jelentős elismerés ritkaságszámba megy. Hogyan érintette?

– Határtalan volt az örömöm, hiszen bármely zeneszerző számára megtisztelő, ha a Nemzeti Filharmonikus Zenekar szólaltatja meg művét a Zeneakadémia nagytermében, teltház előtt, olyan neves karmester, mint Oliver von Dohnányi vezényletével. Csodás érzés volt, hogy darabom a legkiválóbb klasszikus magyar zeneszerzők alkotásai mellett hangzott el. A pályamű két éve született, már tavaly kiderült, hogy a díjazottak között van, és tudni lehetett, hogy a nagyzenekarnak idő kell egy mű megszólaltatásához. Az *Egy mezei pacsirtához* ősbemutatója október 3-án volt a Vigadó dísztermében, a díj meglepetésként ért.

Fotó: Monoki Attila

– Rendkívül mozgalmas szakmai életet él. Elég csak kézbe venni a zenei lapokat, vagy megnyitni a közösségi oldalát, hogy lássuk: a főváros zenei életében folyamatosan jelen van, és gyakori vendége személyesen, vagy műveivel a rádiók zenei műsorainak. Igazi különlegessége azonban szép számú szerzői estje. Hogyan szervezi életét? Hiszen a zeneszerzés, a tanítás és a koncertek szervezése is rendkívül időigényes...

„A magyar klasszikus zene napja” alkalmából rendezett gálán a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem dísztermében

Fotó: Posztós János

– Szerencsére már középiskolás koromban megtanultam bánni az idővel, sőt énekkarosként korábban is jól kellett beosztani a napjaimat. A titok az – ha van ilyen –, hogy nem elefántcsont-toronyba zárkózó magányos szerző, hanem nyitott, társasági ember vagyok. Ma is tartom a kapcsolatot sok egykori zeneakadémista társammal, holott már két évtizede saját útjainkat járjuk. Karvezetőkkel, karmesterekkel, zeneszerzőkkel gyakorta cseréljük ki tapasztalatainkat, információinkat. Gyakran járok színházba, koncertekre; általában kíváncsi vagyok mások munkáira. Sok versenyen, pályázaton veszek részt, elsősorban nem is a pénzjutalomért, hanem azért, mert a díjak mellé gyakran rádió- vagy videofelvétel, esetleg koncertlehetőség jár. Még másodéves zeneakadémista voltam, amikor megtapasztaltam, milyen hatással járhat egy aranyérem. 1998-ban hirdették meg az Országos Petőfi „Quodlibet” Zeneművészeti Pályázatot a költő emlékére alkalmából. Lehetett szóló-, zenekari és kórusművekkel pályázni, több más kategória mellett. Orbán György professzorom – feltehetően látva eltökéltségemet – azt ajánlotta, hogy pályázzak oratórikus művel, ne adjam alább a királykategóriánál. Ez valódi „mélyvíz” volt. Magam is meglepődtem, hogy szoprán hangra, nőikarra, szimfonikus zenekarra írt kantátámat a zsűri első díjra érdemesítette. Jelentős pénzjutalom is járult a díj mellé, de talán még értékesebb volt számomra az a lehetőség, hogy művemet a Szolnoki Szimfonikus Zenekar és a Bartók Béla Kamarakórus adta elő. Szólistákról viszont nekem kellett gondoskodnom. Így ismerkedtem meg Miksch Adrienn későbbi operanékesssel, akivel ma is sokat dolgozunk együtt. A zsűrinek olyan tagjai voltak, olyan igazi szaktektentélyek, mint Petrovics Emil vagy Balassa Sándor zeneszerzők. Ismertebbé váltam, és ez meghatározó volt a későbbi karrierem szempontjából. A szerzői esteket is nagyon fontosnak tartom: ilyeneket folyamatosan szervezek. Viszonylag kevés fiatal zeneszerző él ezzel a lehetőséggel. Nekem kiváló alkalmat jelentettek ahhoz, hogy megtanuljak tájékozódni a szakmai részletek terén, a teljes zeneszerzői pályának ez a fajta tapasztalat elengedhetetlen része.

– Mikor volt az első önálló szerzői estje?

– Nagyon régen, még 1994-ben, középiskolásként. Ez azonban nemcsak iskolai

gyakorlat volt. Elindult valami, és megéreztem a varázsát. Zeneakadémiai éveim alatt vált egyre komolyabbá a szándék. Az első budapesti önálló estem gyönyörű helyen, a Műcsarnokban volt, ahol műveimet a magyar közönség mellett szép számú külföldi vendég is meghallgatta. Emlékezetes élmény! Ettől kezdve azon igyekeztem, hogy évente legalább két szerzői estem legyen, és ha lehet, nívós helyszíneken. Ezek – az Óbudai Társaskör, a Rátkai Klub, a Régi Zeneakadémia, a Debreceni Konzervatórium nagyterme, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteményének otthont adó Ötpacsirta Zeneszalon – részben jól ismertek. Más helyszíneket fel kellett fedezni. Ilyen volt például az Ajtósi-Dürer soron található Vakok Iskolájának kiváló akusztikával rendelkező, gyönyörű díszterme, a Nádor-terem, ahol főiskolás éveimben rendezték az első koncerteket. Felemelő érzés zenei élményt nyújtani az ott tanulóknak is. A versenyeken elért eredményeimnek és a koncerteknek köszönhetően Lipcsében, a Mendelssohn-Bartholdy Zeneakadémia nagytermében, majd Amszterdamban, az Őszi Fesztiválon is lehetőséget kaptam önálló bemutatkozásra. A szerzői koncertek az alkotóművész rendkívül fontos pillérei, mert rendszeres munkát, folyamatos önképzést igényelnek, ébren tartják a kreativitást.

– *Amikor a zenével ismerkedni kezdett, mindjárt zeneszerző akart lenni, vagy a szándék hosszabb idő alatt alakult? Milyen alapokról indult egyáltalán?*

– Hatéves lehettem, amikor elbűvölt a zene világa. Akkor még csak a zongorához vonzódtam: otthon ez állt rendelkezésre. Szüleim nem voltak hivatásos művészek, viszont szerették a zenét. Nálunk általában nem a rádió szólt, hanem a lemezjátszó, szép gyűjteményünk volt a klasszikus művekből. Édesanyám a nyíregyházi 4. számú általános iskolába járt, zenei tagozatra; kórustag volt, mint később én is. Számomra hallatlanul értékes családi ajándék, hogy bármikor tudtunk beszélgetni a művészetekről, a muzsikáról. A lemezhallgatás sem merült ki annyiban, hogy lejátszottunk egy-egy művet. Eleinte a hangszerek közül a hegedű, a klarinét és a trombita volt a kedvencem. Később az ének, a kórus varázsolt el egyre jobban: évekig lehettem részese a Cantemus Kóruscsalád sikereinek itthon és külföldön. Életem meghatározó része ez.

– *Két évtizede gyakorló zenetanár is, tehát hozzáértő véleményt tud mondani: mi lehet a titka, hogy a Cantemus Kórus alapítója – Szabó Dénes Kossuth- és Liszt-díjas zenepedagógus, karvezető – sikert sikerre halmoz, immár több mint ötven éve? Ritka karrier az övé...*

Artisjus-díj: „Az év komolyzenei műve”

Fotó: Labancz Viktória/Artisjus

– Dénes bácsi 1969-ben kezdett tanítani a 4-es iskolában, ez volt az első munkahelye. Amikor 1982-ben iskolás lettem, a gyermekkart már az ország legjobb kórusai között tartották számon. Tízéves voltam, amikor a tanárunk lett, tehát jobban megismerhetjük. Titkainak tudója azonban ennyi év után sem vagyok. Ami a személyiségét illeti: rá nem a régi típusú tanár-diák viszony volt jellemző. Számomra ő azért különleges pedagógus és ember, mert úgy adta át tudását, ismereteit a zenéről, a zene különböző szegmenseiről, hogy kezdetektől fantasztikusan használta a gyermeki elme nyitottságát, hatalmas befogadó képességeit. Engem három helyen is tanított: először iskolai énekórán, majd a Cantemus Kórusban, később pedig a Művészeti Szakközépiskolában – itt a zeneirodalom tanára volt. Az énektanításban lebilincselő volt az energiája. Fokozatosan tágította a látásmódot, az adott témát sok-sok érdekességgel fűszerezte, s mindezt emberi közvetlenséggel és szeretettel tette. Tudtuk, hogy szinte véletlenül, helyi kötődések nélkül jött Nyíregyházára feleségével, Ági nénival. Nem azon kezdtek gondolkodni, hogy miként lehetne állást szerezni Szeged vagy Miskolc környékén, előző életükhöz kapcsolódóan, netán Budapesten. Letelepedésüknek praktikus oka volt: mivel Ági nénival azonos szakon végeztek, csak itt kínáltak két fuvolista énektanárnak állást és lakást. Talán úgy gondolhatták, Nyíregyházán erős a Kodály-módszer szerinti tanítás, amit ők is sajátjuknak éreztek, ezt kell fejleszteni; ennek alapja a kórus. És elkezdték szisztematikusan felépíteni az iskola énekkarainak rendszerét.¹ Szerencsére az iskola és a város vezetése elképzeléseiket egyaránt támogatta. Amikor egy-egy új bemutatóra készültünk, Dénes bácsi először részletesen beszélt a mű megszületésének előzményeiről, rejtett értékeiről, szépségéről: felkeltette érdeklődésünket, már alig vártuk, hogy énekelhessük. Ez azonban csak akkor kezdődhetett, amikor már mindenki motivált, lelkes volt. Ezzel együtt kritikusnak, szigorúnak láttuk, de akkorra már elérte, hogy tudjuk: a kórusnál nagy célja van. Amikor pedig jöttek az eredmények, a hazai és nemzetközi versenyeken szerzett díjak, a külföldi fellépések – Franciaországban, Olaszországban, Japánban, Venezuelában, az Amerikai Egyesült Államokban, ami akkor korántsem volt olyan gyakori lehetőség, mint most –, már senkinek nem volt kétsége afelől, hogy szerencsések vagyunk, akik e csoda részesei lehetünk. Persze gondok adódtak, mert a kórusok úgy működtek, mint a hivatásos együttesek, de akkor még nem mindenki akarta vagy tudta elkötelezni magát, hiszen az élet java még előttünk állt. S aki nem vállalta, hogy egy-egy újabb megmérettetés előtt mind a negyven próbán ott legyen – bizony, kikerülhetett a „keretből”, ami mindkét félnek okozhatott sérüléseket. Ezeket azonban feledtetik azok a – nem túlzás – hatalmas sikerek, amelyeket a kóruscsalád (időnként több mint kétszáz énekes) elért. Bizonyíték, hogy a kezdő kórusokból koruk miatt kimaradók közül sokan visszajárnak a senior énekkarokba.

¹ Először a Gyermekkar alakult meg, és került 1975-ben az ország legjobb kórusai közé. 1978-ban Debrecenben, a nemzetközi Bartók Béla-kórusversenyen elnyert második díj hozta meg számukra az országos hírnevet és az első külföldi meghívásokat. Ekkor vették fel – Bárdos Lajos kórusműve nyomán – a Cantemus (magyarul: Énekeljünk!) nevet. Később szerveződött meg a kóruscsalád többi tagja: a Cantemus Fiú Vegyeskar (1981), ahol a kicsik még a szoprán és az alt szólamokat éneklék, a mutalósok pedig a tenor és a basszus szólamot a Pro Musica Leánykar (1986) a már végzett, de visszajáró egykori énekkaros leányok kezdeményezésére; a Banchieri Énekegyüttes (1988) az általános iskolát elhagyó fiú kórustagokból; majd a Cantemus Felnőtt Vegyeskar (1998) az addigra már szülői korosztályba került egykori Cantemus-énekesekből. *(A kóruscsalád történetéből.)*

– Írt már előadásra szánt művet a *Cantemus* számára?

– Természetesen. Szívem szerint többet is komponáltam volna, de ez nemcsak akarat és nem is csak fogadókészség dolga. Az *Estharangok* című kantátám – Dsida Jenő négy verse alapján –, amelynek ősbemutatója a Zeneakadémia nagytermében volt 2017 februárjában, minden érintett számára felejthetetlen emlék. A mű Szabó Dénes 70. születésnapjára íródott, a Pro Musica Leánykar és a Budapesti Vonósok előadását maga az ünnepelt vezényelte.

– *Tehát a zenei pályája a mai Kodály Zoltán Általános Iskolában indult. Mit tett hozzá a Művészeti Szakközépiskola, és mit a debreceni „Konzi”?*

– A „Művészeti” már közelített a hivatásszerű művészi pályához. Előbb csak alapozás zajlott: a nyíregyházi zeneiskolában szolfézs és zongora szakon tanultam. Középközlásként már foglalkoztatott, hogy akár saját szerzeményeket is komponálhatnék – tizenhat évesen meg is próbálkoztam egy klarinét-kvartettel. Megosztottam elképzelésemet Fehér Ottóval, aki a zenei tagozat vezetője volt – egyben a Nyíregyházi Főiskola docense és a város vegyeskarának karnagya. Sokat beszélgettünk a lehetőségekről, végül támogatót tervem megvalósításában. A kivitelezés nem bizonyult egyszerűnek, mert egy időben csak két szakon lehetett tanulni, továbbá zeneszerző-képzés legközelebb Debrecenben volt, a Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakközépiskolában. Ott Keuler Jenő zeneszerző, az akkori igazgató meghallgatott és bizalmat kaptam tőle. Aztán már csak a minisztérium hozzájárulását kellett megszerezni, hogy a négyéves képzés utolsó két esztendejében harmadik szakon is tanulhassak. Ez is sikerült; a minisztérium nemcsak megadta az engedélyt, hanem heti egyórát képzésem költségeit is fizette. Végül már csak arra volt szükség, hogy a nyíregyházi órák után, változó időpontokban, Debrecenben legyenek, amit drága szüleim jóvoltából válhatott valóra. Az egy-egy órából minimum kettő, de sokszor három lett, mert Keuler tanár úr ígéretesnek tartott és folyamatosan „emelte a tétet”. Előfordult, hogy késő este indultunk haza, ami különösen télen nem volt lányálom...

– *Voltak, vannak példaképei? Mely zeneszerzők hatottak munkájára?*

– Minden zenetörténeti korszakból vannak számomra példaadó szerzők. A barokk korszakból főképpen Bach és Vivaldi. A klasszikusok közül Haydn és Beethoven. A romantika jeles alkotói sorából választani a legnehezebb. Brahms, Csajkovszkij, Wagner munkái egyaránt hatással voltak rám. Imponált Richard Strauss, aki már hatévesen zenét szerzett – persze nem emiatt vált híressé. Csatlakozom azokhoz, akik példaképüknek tartják Liszt Ferencet. Liszt egyszerre volt zeneszerző, zongoraművész, karmester és zenetanár. A XX. századi magyar szerzők közül Bartók Béla, Kodály Zoltán, Weiner Leó, Ligeti György munkásságát emelném ki. Zenekari darabjaival erős hatást gyakorolt rám Sztravinszkij, Sosztakovics és Honegger. Közös bennük, hogy műveiket markáns karakter, hangvétel jellemzi. Ez a fajta expresszivitás lenyűgöz. Alkotásaikban széles zenei ívek és nagy energiák rejlenek. Nekem is hasonlóak elérése a célom.

– *Hogyan lehet átültetni az egy-két-három évszázaddal korábbi példaképek műveinek jellemzőit a mai valóságba? Valójában milyen jellegű, stílusú, hangvételi zenét szeret komponálni?*

– Célom kettős: kifejező, karaktereiben erőteljes, ugyanakkor sokak számára befogadható zenét kívánok létrehozni. Amivel még kiegyésíteném – és remélem, műveim

ismerői egyetértenek abban: – nagyobb kompozícióimat egyfajta hevület jellemzi. Ha ezt is a zenetörténet keretébe helyezzük, a romantikus korszakának világába jutunk.

– *Mennyiben egyéni az a zenei világ, amit megteremtett magának?*

– Elsősorban a harmónia révén. Próbálok olyan harmóniavilágot kialakítani, ahol „kevert” összetételű hangzatok, zenekari darabok esetében pedig különleges hangszerelés és dallami-ritmikai ellenpontos anyagok speciális szövése a jellemző.

– *Végül az összegzés: hogyan helyezi el magát a kortárs magyar zene palettáján?*

– Mindenki számára befogadható zeneszerzőként, akinek a művei nemcsak a szakmának szólnak, hanem bárki számára tudnak olyan szellemi értéket és érzelmi élményt nyújtani, amely megérinti őket, jó esetben magukat az előadókat is.

– *Hogyan kezd munkához, egy új mű megkomponálásához?*

Ez változó. Előfordul, hogy „csuklóból” sikerül, azaz az első változat kiállja a magam próbáját. Máskor, különösen, ha nagyobb lélegzetű munkáról van szó, és az idő sem sürget, sok mindent kipróbálok, érlelem magamban az elképzeléseimet, kutatom az előzményeket, ha az adott mű igényli.

– *Avasson be részletesebben az alkotómunka titkaiba!*

– Az alkotómunkában nincsenek sablonok. Verdi például azt mondta: minden nap le kell írni egy zenei gondolatot. Beethovenről úgy tudjuk, amikor legnagyobb műveit alkotta, reggelente bemelegítésként megírta egy kantátát, és utána látott munkához. Én, amikor leülök a zongorához, sokszor eljátszom a gondolattal, mi lenne, ha...

– és kipróbálok. Ami megtetszik, leírom, továbbfejlesztem, alkalomadtán beépítem a kompozíciókba. Számomra nemcsak a dallam fontos: ezért, ha zenét írok, olyan művekből merítek, amelyek önmagukban is tetszenek. A míves, értékes tartalmat hordozó alkotásokat kedvelem. Fontos egy-egy mű időtartama. Legjobb, ha a felkészülés, az érlelés után minél rövidebb idő alatt elkészül: így lehet szép íve. Talán adottság, hogy nemcsak a magam idejével tudok gazdálkodni: tapasztalatból elég jól felmérem a kompozíció idősükségletét is, egyenletesen dolgozom.

– *A művészek sokszor hivatkoznak az ihletre, ami nélkülözhetetlen az alkotómunkához. Hogyan vélekedik erről?*

– Az ihletet és az inspirációt fontosnak tartom. Engem szerencsére sok minden készítet alkotásra: a napfelkelte, a fecske csivitelése éppúgy, mint a kelták ősi mítosza. Ráadásul tudok a klasszikus munkaidőben, egész nap dolgozni, de ha be akarok fejezni egy darabot, előfordul, hogy rám köszön az éjszaka.

– *Hogyan történik a valóságban egy kompozíció rögzítése: hagyományosan tollal, esetleg számítógépes programokkal?*

– A születendő művet általában kézzel jegyzem le. Hagyományos módon, kottapapírra; a társaim a ceruza és a radír. Kamarazenei darabokban, ahol csak néhány hangszer szólal meg, egyszerre születik minden. Nagyzenekari kompozíciók esetében zongora-lejegyzést is készítek, de már ilyenkor is jelölöm, milyen részhez milyen hangszert gondolok el. Szerencsés esetben előfordul, hogy az új darabot rögtön zenekarra írom.

– *Abba lehet hagyni menet közben a zeneszerzést, vagy jobb, ha a kompozíció a-tól z-ig egyfolytában készül?*

– Ez attól függ, milyen terjedelmű alkotásról van szó. Ha hosszabbról, jobb eleve szakaszokra osztani, de komponálása közben ilyenkor sem tartok nagyobb szünetet. Ha zenei megfogalmazás problémájába ütközöm, nem hagyom, hogy az idő sűrűszen, addig finomítom, míg olyan lesz, amilyennek elképzeltem.

– *Munkáinak jegyzékét szemügyre véve feltűnik, hogy milyen sok műfajban alkot. Komponált szimfonikus zenekari és versenyműveket, balettzenét, kantátákat, vonószenekari dalciklusokat, kórusműveket, szólóműveket és sok minden mást, például több mint harmincöt kamaradarabot különféle összeállításban. Miért törekszik ilyen sokszínűsége?*

– A kérdés összetett választ igényel. Alapvető, hogy a fő foglalkozásom a komponálás, ebből élek. Nem tehetem meg, hogy csak életem főművét írom évekil. Tehát zenekarok, énekkarok, kamaraegyüttesek, szólista művészek kérnek fel – hivatalosabban: megrendelik –, hogy írjak számukra darabokat. Ezekkel a kompozíciókkal később én is tudok indulni versenyeken. Sokszor azért is engem kérnek, mert úgy érzik, a felfogásom közel áll az övékhez. Meg tudjuk beszélni, hogy mi a céljuk, mit szeretnének kifejezni, és én a szakma szabályai szerint azt megkomponálom. Ha kell, hatvan másodpercben, ha kell négy percben, vagy éppen negyvenben. És olyan hangszerekre, amelyek a rendelkezésükre állnak, vagy amelyben az illető művész, művészek legjobban ki tudják domborítani a tudásukat. Ehhez az is kell, hogy megismerjem őket, szándékaikat, korábbi eredményeiket. A kész művet később, természetesen, mások is előadhatják. Ez a munka egyik része. A másik, hogy figyelem a világszerte megjelenő pályázati kiírásokat, és ha találok kedvemre valót, nevezek. Jó érzés és szándékaim visszaigazolása az, ha a díjazottak között látom a nevem. Ráadásul tanítani is szeretek, ezért vállalom pedagógiai művek írását is. Jelenleg az Editio Musica Budapest zene-műkiadónál megjelenésre vár a „KALEIR” *A természet Birodalma* (2020) 1. kötetének zongora kottája. A kötet tizenhét szólóművet és három négykezeset tartalmaz 7–16 éves gyerekek számára, eltérő nehézségi szinten. A feltett kérdés egyébként nem valóságtól elrugaszkodott. Amikor a Zeneakadémián átvettem „excellent” minősítésű zeneszerzői diplomámat, szeretett professzorom, Orbán György azt mondta: most már csökkenthetném munkámban a sokféleséget, hozzáláthatok életem nagy művének megkomponálásához. Nagyjából a saját, a világtól kissé elzártkózó életvitelét ajánlotta. Azt válaszoltam: szerintem korai még, a Nagy Műhöz kisebbeken át vezet az út, ráadásul még tanítani is szeretnék, sőt zongorázni is. Nem volt elragadtatva...

– *Hogyan tudta átültetni elképzeléseit a valóságba?*

– Eléggé eltökélt voltam, hiszen meg kellett teremteni az egzisztenciámat, mindekelőtt lakást venni. Tehát időm felében szándékoztam komponálni, a másik felében pedig tanítani, hogy legyen fix bevételem az életkezdéshez. Akkoriban a Zeneakadémia főiskolai tagozatán Mihályt Gábor klarinétművész mellett zongorakísérőként dolgoztam heti öt órában – nem véletlenül, mindig is szerettem volna magamat kipróbálni klarinét-korrepetitorként. De ez kevés volt, így aztán majdnem minden belvárosi zeneiskolába elküldtem érdeklődésemet, hogy frissdiplomásként alkalmaznának-e szolfézstanárnak. Két és fél hét után már a XIII. kerületi zeneiskola zongoratanár-igazgatójánál, Szegedi Enikőnél latolgattuk a jövőmet. Céltudatos, szigorú személyiség, de hamar szót értettünk, méltányolta elhatározottságomat. Kérésemre

félállásban alkalmazott, ami akkor éppen megfelelő volt. Így kezdtem meg zeneszerzői életemet, éppen húsz éve.

– *A pályakezdés kitérője után térjünk vissza a fő munkájához. Említette, hogy együttetek, kórusok, hangszeres művészek kérnek öntől új darabokat. Ilyenkor, gondolom, örül a felkérésnek, de megfordul-e a fejében, hogy a felfogásbeli hasonlóságon kívül mi szól még ön mellett, hogy sok helyről kap felkéréseket?*

– Nem foglalkozom ilyesmivel, örülök, hogy részese vagyok a kortárs zenei életnek, és sokszínű feladataim vannak. Persze, el lehetne ezen gondolkodni. Egy dolog a kórusnak, együttesnek, művésznek megkapni egy kottát és azt tolmácsolni, elvileg változtatás nélkül, legfeljebb új értelmezésben. Tehát a szerző és az előadó között csak a kotta a kapcsolat, ami elég gyakori. Nálam a művek egy részében hozzáadott értéként vehető számításba, hogy tíz évig profi kóruscsaládban énekeltem, szolfézs-tanárként ismerem az elméletet, tudom, az előadóknak esetleg mi volna kényelmetlen. Sokszor zongorán magam is közreműködök műveim előadásán, azaz interaktív kapcsolatban vagyunk.

– *Viszonylag sok művének címe idegen nyelvű (kelta, angol), mi ennek az oka?*

– Az, hogy sok, viszonylagos. Ha – mondjuk – százötven művemből tizenöt nem magyar nyelvű címet visel, könnyebb észrevenni, mint a százharmincöt magyar nyelvűt. Szempont az is, hogy ha egyik-másik munkámat nemzetközi megmértetésre szánom, anyanyelvemet kevés helyen ismerik. Sőt a magyar szavakat kimondani is csak a kivételezettek tudják. Azt gyakran tapasztalom, hogy az oda-vissza fordításokból milyen „leiterjakabok” jöhetnek létre. Jobb ezt elkerülni. Ráadásul van egy specialitásom: némelyik művem címe nem idegen nyelvű – legfeljebb annak látszik –, hanem betűszó, azon fogalmak kezdőbetűje, amiket kifejezni kívánok, amiről a történet szól. Ilyen az „OBRETAM” címet viselő szimfóniám is, amely a Miskolci Szimfonikus Zenekar és Antal Mátyás karmester felkérésére készült 2019-ben. Talán érdemes erről egy kicsit részletesebben beszélni. Ez a mű szándékaim szerint az élet sokszínűségét, örömeit, boldogságát, nehézségeit, drámaiságát és összetettségét teszi hallhatóvá. A címben szereplő mozaikszót az életben számomra fontos emberi értékek szavainak kezdőbetűiből alkottam meg. O: odaadás, B: bátorság, R: remény, E: elengedés, elfogadás, T: támadás a rossz ellen, A: akarat, M: megértés és megnyugvás. Szerzőként a kezdetektől állandó törekvésem az egyéni hang, saját nyelvezet megteremtése zenei gondolataim mélyreható tolmácsolásához.

– *Eredeti, ténylegesen a kelta kultúrához kötődő művei is vannak. Hogyan talált éppen a kelták történetére?*

– Gyerekkorom óta – ma is – sokat olvasok, szeretem a meséket, mondákat, mítoszokat. Hat-hét éve találtam rá egy könyvsorozatra, amely a nagy civilizációkkal foglalkozik. Elmerültem a kelták és a vikingek történetében. Lenyűgöztek, egyre többet akartam megtudni. 2017-ben született meg az ebből táplálkozó első művem, a *Crann Bethadh* (A kelta életfa) szimfonikus költemény. A kelták szentként tisztelték a fákat, mivel azok adtak élelmet, védelmet és energiát az embereknek. A zene, az *Élet fájának* zenéje bemutatja, hallhatóvá teszi az élet összetettségét, sokszínűségét. Szerettem ezt a műveimet! Ösbemutatója a Rádió 6-os stúdiójában volt a Magyar Rádió Szimfonikus

Gold Medal – Aranyérem Amerikából

Zenekara előadásában, Madaras Gergely vezényletével. Később remek utóélete lett, ugyanis a tengerentúlon is sikert aratott: 2021 nyarán arról tudósítottak, hogy az észak-amerikai Virtuoso Nemzetközi Zenei Versenyen a zeneszerzői kategóriában sok száz pályázó közül bekerültem a döntőbe. A hír háttéréről azt érdemes

tudni, hogy a North American Virtuoso International Music Competition online verseny, amelyre a világ minden tájáról lehet nevezni különböző hangszeres és zeneszerzés kategóriákban. Úgy véltem, a *Crann Bethadh* a nemzetközi mezőnyben is megállja a helyét, így annak egyik nyilvános koncertfelvételével pályáztam: a Budafoki Dohnányi Zenekar 2020. november 6-i gyönyörű előadásával, amelyen Werner Gábor vezényelt. Legnagyobb örömömre a nemzetközi zsűri Gold Medal (Aranyérem) elismeréssel díjazta.

– *Nem ez volt az első amerikai sikere. Hogyan lépett kapcsolatba az Amerikai Egyesült Államok űrkutatói szervezetével, a NASA-val?*

– *Ergosphere* című kompozícióm a NASA pályázatára írtam, 2015-ben. Több százan küldtek pályamunkát a világ sok országából, végül a kiválasztott tíz zeneszerző között voltam, akiknek művét megvásárolták, majd tudományos filmekben felhasználták zenei aláfestésként. Összetett alkotás: a hangomat is használom az énekcsoportban, az elektronikus zenét harsona- és haranghangokból alakítottam át. Fuvola, hegedű, cselló, trombita, klarinét és zongora élő hangszerekként szerepelnek a négyperces felvételen.

– *Ez egyedi alkalom lehetett, viszont a kelta téma nem engedte el...*

– Ez így van! Már az elején gondoltam, többről lesz szó, mert számos hasznosítható új gondolatra leltem. Nagy hatást tett rám, hogy a kelta mitológiában a *BIFROST*, 'a *Híd* köti össze a földet az éggel. Nagyon szép történet a földi lét és a mennyország közötti kapcsolatról. Mindig vonzódtam az impozáns lehetőségekhez, s ezt olyan-nak találtam. Fel is írtam egy jegyzetlapra: „nagyszabású zenekari mű”, és eltettem. Amikor jóval később a MÚPA pályázati kiírását megláttam, rögtön tudtam, hogy eljött az én időm: egy erős hatású, szimfonikus művel fogok pályázni. Ez kézenfekvő is volt, mert akkoriban több nagyzenekari darabot írtam, és mindig erőteljes zenei kifejezésre törekedtem. Az is befolyásolt, hogy a kiírás szerint előadják majd a győztes

műveket; lelki szemeim előtt már láttam a nagyzenekart és az impozáns helyszínt. Így el is dőlt minden, már „csak” komponálni kellett... A zsűri újszerűnek, hatásosnak találta, végül díjazta is. Az már csak ráadás – de csodás érzés – volt, hogy a darabom kitüntető alkalommal, rangos helyszínen, híres szerzők művei mellett hangzott el! Egyébként utólag visszatekintve is hasznos volt a kutatás a kelta mitológiában, ugyanis több művem készült erre alapozva, például egy programzenei sorozat. Ez a ciklus kelta isteneket, történeteket mutat be, „tesz hallhatóvá”. Kilencedik darabja Gwethyr király bemutatása révén a kelta istenek misztikus és erőteljes világát tükrözi. Nagy öröömömre a Liszt Ferenc Kamarazenekar mutatta be.

Az *Egy mezei pacsirtához* ősbemutatóján
Fotó: Walter Péter/MMA

– *Az Artisjus-díjban részesült mű is ilyen hosszas érlelés, kutatás eredménye?*

– Éppen ellenkezőleg. A *To A Skylark (Egy mezei pacsirtához)* születése szívmengető történetre emlékeztet. A Magyar Művészeti Akadémia szép hagyománya az, hogy az akadémikusokat kerek születésnapjukon bensőséges ünnepségen köszöntik. Erre a koncertre a Szolnoki Bartók Béla Kamarakórust kérték fel. Nekem Molnár Éva

karnagy szólt – akivel jó néhány közös munkánk volt már –, hogy van egy ilyen alkalom. Mi lenne, ha kórusa számára komponálnék egy méltó darabot az ünnepségre. Amikor megtudtam, hogy Vashegyi György karmester, a régizene kiváló ismerője és Paulik László hegedűművész, a barokk hegedű kiemelkedő hazai szakértője lesz a két ünnepelt, örömmel vállaltam. Gyors munkára volt szükség, így szabad kezet kaptam. Alapos megfontolás után döntöttem, hogy az angol romantikus költészet legjelentősebb képviselője, P. B. Shelley *Dal egy mezei pacsirtához* című versének részleteire komponálok – tekintettel a két világhíró művészre – eredeti angol nyelvű, kéttételes művet nőikarra, hegedűre és zongorára. Munkásságukat figyelembe véve három Händel-témát használtam fel, alakítottam, formáltam át, építettem be saját zenei nyelvezetembe különböző karakterekben és harmóniai környezetben. Az ünnepségen volt a mű ősbemutatója, Bodor János hegedűművész mellett a zongorajátékot magam vállaltam. A költemény magyar nyelven Kosztolányi Dezső fordításában ismert. A két díjazott mű mutatja azt is, hogy az új darabok milyen különböző ihlet, motiváció alapján szülehetnek. Külön öröm, hogy az Artisjus díjátadót a vadonatúj Magyar Zene Házában rendezték, ahol az én kompozícióm is elhangzott. Örök emlék!

– *Többször említette műveinek külföldi forrásait, de még alig utaltunk magyar gyökerű darabjaira...*

– Pedig bőven vannak ilyenek. Az *Élet szonettjét* például női karra írtam és zongorára komponáltam, Juhász Gyula verseire. *Virradás* címmel vonószenekari dalciklust írtam

Arany János verseire, *Estharangok* címmel kantátát női karra és vonószenekarra Dsida Jenő műveire. József Attila verseihez többször visszatértem, megzenésítettem a *Dunánál*, a *Vágymagam a Hold alatt* című verseit. Különleges volt a szülővárosomban, Nyíregyházán élő költő, Nagy István Attila *Futó percek* című költeményének feldolgozása, amelyet Bodrogi Éva énekművésszel közösen adtunk elő. Emlékezetes Fellegi Melinda zongoraművésszel közös munkánk: nyolcvan versét küldte el nekem, mielőtt első kötete megjelent. Ezekből választottam néhányat *Lángrózsa* című dalciklusomhoz, melynek ősbemutatója a 2018-as Fesztivál Akadémián volt a *Versek és vonzások* sorozatban.

– *Ha versekre komponál, milyen szempontok szerint választ?*

– Számomra a klasszikus, mindenki által ismert nagy költők verseire, és a kortárs szerzők alkotásaira egyaránt élmény komponálni. A lényeg, hogy a költeménynek legyen mondanivalója. Ha lehet, szeretem megbeszélni darabjaim hátterét, gondolataimat azokkal a művészekkel, akik munkáimat megszólaltatják. Gyakran dolgozom hosszú ideje ismerős, kiemelkedő tudású szólistákkal, a már említett Miksch Adrienn énekművésszel, Kelemen Barnabás hegedűművésszel, Klenyán Csaba klarinétművésszel, vagy a szintén Nyíregyházáról származó Bakó Levente trombitaművésszel – sajnos, terjedelmi okok miatt nem említhetem mindegyikük nevét. Részletesebben szólnék a 2018. évi Arany János Zeneszerző Versenyéről, ahol dalciklusom a kategóriájában II. díjat nyert. Az elismerést a Zeneakadémia nagytermében adták át, ahol el is hangzott *Virradás* című művem Halmai Katalin énekművész és a Liszt Ferenc Kamarazenekar előadásában, Madaras Gergely karmester vezényletével. Az eseményről a zsűri értékelését emelem ki, amely az én szándékaimat is igazolta: „A verseny résztvevői az Arany János emléke előtti méltó tisztelgés mellett azt is bizonyították, hogy a mai fiatal zeneszerzők hidat képeznek a tradíció és a progresszió között. Változatosságot kínálnak, miközben a kortárs zenének sem kell feltétlenül nélkülöznie azt, amit a közönség annyira szeret, a dallamot és a harmóniát.” Azt is szeretném elmondani, hogy díjazott kompozíciómat édesanyám emlékének ajánlottam, aki nem sokkal a verseny előtt hagyott itt bennünket, örökre.

– *A Bartók Rádióban hétköznapi 22–23 óra között a „Ars Nova” címmel a kortárs zené a műsorfolyam, válogatás a 20–21. század zenéjéből. Hallgatja? Mi a véleménye róla?*

– Tudom, mire megy ki a kérdés, és nem sétálok be a csapdába, hogy sommás ítéletet mondjak. Kétségtelen, nem mindenkinek tetszik, de a műsorban elhangzó daraboknak bizonyos közegben van közönségük. Sok, pályája elején járó zeneszerző meghökkenő hangzásokkal hívja fel magára a figyelmet. De tudjuk, hogy neves költők sem vállalják mindig zsenéiket, sőt van, aki el is égeti azokat. Dalí meghökkenő képei – lángoló zsiráfjai, hosszúlábú elefántjai – vagy éppen Hieronymus Bosch tavaly nyáron Budapesten kiállított művei sem mindenkinek tetszettek, kiállításai mégis teltházások voltak.

– *Akkor másként kérdezem. Ismerünk zenei korszakokat, mint például a reneszánsz, a barokk. Ha meghallunk egy-egy művet, jó eséllyel el tudjuk helyezni. Helyénvaló már feltenni a kérdést, hogy milyen megkülönböztető jellemzői vannak ma a kortárs zenének?*

– Úgy vélem, még nem jött el a kiérlelt válasz ideje, szerintem jobbára az útkeresés a jellemző. Vannak, akik a meghökkenítő fordulatokat részesítik előnyben, mások éppen a kiszámíthatóságot. Előfordul, hogy a „különlegesebb” hangzásban látják a megoldást, mások a szélsőségek ütköztetésében. De mindez talán nem baj. Látunk több példát a zenetörténetben, amikor a kortársak nem értettek meg egy-egy komponistát, aki később kiemelkedően sikeres szerző lett. És ne felejtjük el, hogy változik a befogadó közeg, sőt a minket körülvevő világ is.

– *Említette, hogy írt már hatvan másodperces művet is. Ez mire volt jó, egyáltalán mitől függ, hogy milyen hosszú művet komponál?*

– Az egyperces mű (*Waves in 60 seconds – Hullámok 60 másodpercben*) egy ötlet eredménye. Amerikában találták ki, nemzetközi pályázatot hirdettek, egypercnyi zenei anyagokat vártak különösebb megkötések nélkül. A beküldött műveket – köztük az én klarinétra és zongorára írt darabomat is – bizonyos szisztéma szerint összefűzték, így a sok kis műből összeadódott egy nagy. Olyan sikeres lett, hogy a kezdeményezést többször megismételték. A pályázatok esetében egyébként sokszor közlésteszik az elvárt legrövidebb és a leghosszabb időtartamot is, hiszen a művek értékét általában a tartalom, a mondanivaló határozza meg, nem pedig az időtartam. Persze előfordul, hogy nem korlátozzák, mennyi idő használható fel a mű előadásához, de érdemes mértéket tartani. Ha például a zsűrit nem köti le, az érdeklődő hallgatóságot még kevésbé fogja, és elmarad a remélt siker.

– *Mi lehet az oka annak, hogy a zeneszerzők között sokkal kevesebb hölgy van, mint férfi?*

– Nem lehet általánosítani. Az kétségtelen, hogyha híres zeneszerzők nevét kérdezzük, Bach, Beethoven, Mozart, Liszt Ferenc, Chopin, Schubert, Johann Strauss, Vivaldi jut eszünkbe, esetleg Csajkovszkij, Muszorgszkij, a magyarok közül Bartók Béla, Kodály Zoltán – természetesen a teljesség igénye nélkül. Nem ez az egyetlen hivatás, amelynek esetében száz-százötven éve fel sem vetődött, hogy nők is művelhetik; így volt ez az orvosok, természettudósok vagy éppen pilóták körében is. Ma minden téren természetes. A zenetörténet egyébként a hölgyek sorából Koháry Mária Antónia grófnőt jelöli első magyar zeneszerzőnek, aki az 1800-as évek első felében alkotott. A következő száz évben fokozatosan elfogadott lett, ma pedig már egyáltalán nem ritka – bár még nem is gyakori –, hogy hölgy neve szerepel szerzőként egy-egy partitúrán. Azon az évfolyamon, amelyen én diplomáztam, négy lány és egy fiú tanult zeneszerző szakon, de ez kivételes volt.

– *Önt nem vonzotta a külföldi szerződés, a nagyobb fizetés, az utazások?*

– Alapvetően társasági ember vagyok, szeretek itthon élni. Amíg szüleim a közelben voltak, meg sem fordult a fejemben, hogy tartósan elmenjek. Az évek múltával „beágyazódik” az ember: a közösen megélt élmények, a rengeteg szakmai és emberi kapcsolat nagyon hiányozna. Még akkor is, ha nyelvi problémák aligha nehezítenék az életemet, hiszen angolul, spanyolul beszélek, további egy-két nyelvet pedig szeretnék még tökéletesíteni. Utazásból éppen annyi lehetőség van, amennyi kielégíti az igényeimet: meghívások várnak bemutatóimra külföldön is, fesztiválok, díjátadók ma is adnak programokat, néhány nap után azonban jó hazajönni. És akkor még nem

is említettem a diákjaimat, akik általam szerették meg a zenét. Nemrégiben egyik tanítványom például a budapesti szolfézsversenyen(!) nyert első díjat, én pedig tanári különdíjat kaptam. Ezek olyan értékek, amelyek egy újrakezdés után idegen közegben nehezen lennének megismételhetők.

– *Életrajzából kitűnik, hogy sokszor részesült ösztöndíjakban, pályázati díjakban, támogatásokban. Mit kellett tennie ezekért?*

– Több részre kell osztani a választ, a tanulóévekre, a pályakezdésre, a mai időkre. Akadémistaként Köztársasági Ösztöndíjat kaptam. Emellett még a Spanyol Kulturális Minisztérium külföldi ösztöndíjasaként spanyol nemzetközi kurzusokon vehettem részt. Diplomám megszerzése után három egymást követő évben Kodály Zoltán Alkotói Ösztöndíjban részesültem. Erre ma is büszke vagyok, mert csak a legjobbak kiváltsága. Folyamatosan jól kell teljesíteni, különösen, hogy újra és újra megítéljék. A Kodály-ösztöndíj ideje alatt készült munkáim számos előadóművészhez eljutottak, és nagy örömmre ezek repertoárjuk állandó részét képezik napjainkban is. Kivételes szerencse volt, hogy zeneszerzői pályámat két éven át az Academie Musicale de Villecroze támogatta. Ezek az önállóodást segítették, amikor más bevételeim még csak elvétve voltak. A francia támogatásnak köszönhetően több szerzői koncertet tudtam megrendezni, egyúttal fellépési lehetőséghez juttatva a neves szólisták mellett kiváló fiatal előadóművészeket is. Néhány év után zeneszerzőként egyre több munkám lett, és ki tudtam teljesedni a tanításban is. Két éve pedig elnyertem a Magyar Művészeti Akadémia három évre szóló ösztöndíját.

– *Ez mit jelent a pályája szempontjából?*

– Nagy szakmai elismerést. Számos művészeti ág képviselői kapnak támogatást, így betekintést nyerhetünk más művészeti területek eseményeibe. Ezekon túl anyagi biztonságot, mert kevesebb más munkát kell vállalnom, így több nyugodt időm lesz az alkotómunkára, nagyobb lélegzetű műveken is dolgozhatok. Több fellépésem lesz szervezett keretek között, mivel az MMA rendszeresen szervez ösztöndíjas programokat, például nemrégiben jöttünk haza Kapolcra, ahol a Művészetek Völgyében az MMA-ösztöndíjasok napját tartották, azon belül pedig az én szerzői koncertemet. Gyönyörű program volt a helyi római katolikus templomban. Az inspiráló környezetben jó volt találkozni ismerős kortársaimmal – Miksch Adrienn drámai szoprán operanékelessel, akivel év közben is sokszor lépünk fel együtt, Jávorkai Ádám gordonkaművésszel és testvérével, Jávorkai Sándor hegedűművésszel, Szabó Marcell zongoraművésszel –, akikkel az előadásokon kívül beszélhettünk terveinkről is, a különféle irányzatokról, ki mit látott-hallott külföldön. Lényeges, hogy az Akadémia rangos lehetőségeket bocsát ösztöndíjasai rendelkezésére, és általa több médiaszerepléshez jutok.

– *Az első félév szakmai elismerésével indítottuk a beszélgetést. Mi történt azok után?*

– Két ősbemutatót és egy nemzetközi zeneszerző-versenyt említhetek. Az Óbudai Társaskörben idén 35. alkalommal rendezték a Mini-Fesztivált, amely névvel ellentétben nem is kicsi: szeptember végén három napig tartott, valójában a magyar kortárszene éves körképe, a kínálatot huszonöt zeneszerző alkotásai jelentették. A programzáró estén hangzott el *La magie de la vue (A látvány varázsa)* című trióm, melyet

Victor Vasarely három képe ihletett. Az ősbemutatón Bodor János hegedűművész és Szepesi Bence klarinét-szaxofonművész voltak a társaim, én a zongorát szólaltattam meg. November végén ismét a MŰPÁ-ban, a Bartók Béla Nemzeti Hangversenytéremben kaptam lehetőséget, amely egyik legújabb zenekari művem ősbemutatója volt. A MÁV Szimfonikus Zenekart Farkas Róbert karmester vezényelte. *ONIX* című szimfonikus költeményem – amely egy kristály, 'erő-kő' nevét címként viselő absztrakt programzenei darab – a MŰPA *Felfedezések* sorozatában hangzott el. Megtisztelő, hogy az esten olyan neves szerzők művei mellett szerepelhettem, mint Edvard Grieg norvég zeneszerző és zongoraművész a-moll zongoraversenye, illetve Szergej Prokofjev zongoraművész-zeneszerző *Sinfonia concertante* című, csellóra és zenekarra írt kompozíciója. Az év végén az osztrák fővárosban meghirdetett versenyen szerepeltem sikerrel. A 8. Vienna Nemzetközi Zeneszerző Versenyen az *ONYX* című szimfonikus művel elnyertem a zenekari kategória díját és kategórián kívül összesítésben a 3. díjat.

– *Hamarosan „felidős” lesz, éveinek számát tekintve elérkezik szakmai karrierje feléhez. Milyen tervek foglalkoztatják?*

– A Szent István Király Zeneművészeti Szakgimnázium felkérésre írok zongorakíséretes kórusművet a nőikar számára, amelynek karnagya Soltész Éva. Húsz év után térek vissza Petőfi Sándor műveire, így időm egy részében újra az ő verseit olvasom. A kompozíció szerkezete már megvan: egybefüggő történetet építettem fel a választott versekből, amely egy nap leírása reggeltől estig – Petőfi Sándor szemével. Fontosabb terveim jól körül határoltak, hiszen korábban leírtam, mit vállalok az MMA ösztöndíjasaként a következő három évre. Legfontosabb célom a magyar kortárs zene

Ősbemutató az Óbudai Társaskörben:
La magie de la vue („A látvány varázsa”)

Fotó: Fürjes Viktória

értékeinek bemutatása, minél szélesebb körű megismertetése magas színvonalú koncertekkel. Ebben természetesen számítok kiváló zenésztársaim, neves szólisták és zenekarok, kórusok közreműködésére, amelynek már jól bejáratott formái vannak. Szeretném Budapesten kívül is több helyszínen bemutatni műveimet, valamint nemzetközi koncertpódiumokra is elvinni magyar kortárs kulturális értékeket. Az alkotói ösztöndíj keretében egy nagyszabású, 45–50 perces szimfóniát komponálok, ami összetett és sok időt kívánó munka. Az új szimfónia címe: *IMPETUS*. A szó erőt, hajtóerőt jelent latinul. Négy eltérő karakterű tétel lesz benne: erő, lendület, valamint mélység és magasság. Ezek tehát a mostani nagy vállalkozásaim, amelyek mellé társulnak további művek. Egy hárfára írt szóló darab is foglalkoztat, mely CD-n is megjelenik majd, és vannak terveim között kamaraművek, illetve vokális kompozíciók is.